

■ **Світлана Науменкова**
Svitlana Naumenkova

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Sc.D. (Economics), Professor, Head of the Banking Department of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні

Financial inclusivity and problems of ensuring of the population's access to basic financial services in Ukraine

Розкрито зміст поняття фінансової інклюзивності, розглянуто існуючі методичні підходи до її оцінювання, охарактеризовано рівень охоплення фінансовими послугами населення України на основі застосування основних індикаторів та додаткових показників. Запропоновано першочергові заходи щодо зростання доступності фінансових послуг та захисту прав споживачів.

The article explains the point of financial inclusivity and considers existing approaches to its assessment. Having used core indicators and additional figures to analyze the coverage of Ukraine's population in financial services, the author suggests priority measures to improve the accessibility of financial services and protection of consumers' rights.

Ключові слова: фінансове охоплення, фінансове виключення, індикатори доступу до фінансів, індекс фінансового розвитку, захист прав споживачів, заощадження, фінансова грамотність.

Key words: financial inclusion, financial exclusion, indicators of access to finance, financial development index, protection of consumers' rights, savings, financial literacy.

Процеси поглиблення економічної розбалансованості та зростання сукупних ризиків у фінансовому секторі зумовлюють актуальність досліджень, спрямованих на пошук та запровадження нових підходів до забезпечення збалансованого розвитку фінансового сектору, відновлення довіри до фінансових посередників та захисту прав споживачів. Економічна криза в Україні спричинила децентралізацію фінансових потоків в умовах вимушеного запровадження режиму фінансового мораторію щодо окремих регіонів, поглибила явище територіальної розпорошеності банківської інфраструктури, прискорила процеси дерегулювання та тінізації економіки. За цих обставин доступ певної частини населення до фінансових послуг обмежується, зменшуються можливості для заощадження ко-

штів, посилюються процеси тезаврації¹ та депривації².

Дослідження проблем фінансової інклюзивності, що характеризує рівень охоплення населення фінансовими послугами, нині набуває в Україні особливого значення. При цьому постає питання: що важливіше в сучасних умовах: — поліпшення якості та розширення переліку фінансових послуг для тих споживачів, які вже мають до них відповідний доступ, чи розширення надання базових фінансових послуг тій частині населення, котра не отримує їх взагалі? У цьому контексті також необхідно з'ясувати, які фактори гальмують доступ насе-

лення до фінансових послуг та які заходи регуляторів повинні бути спрямовані на подолання таких перешкод?

Метою цієї статті є розкриття економічного змісту поняття фінансової інклюзивності та методичних підходів до її оцінювання, порівняння доступності базових фінансових послуг для населення в зарубіжних країнах та Україні, а також визначення першочергових завдань для розбудови в Україні фінансового сектору за принципами відповідального фінансування.

Слід зазначити, що проблеми збалансованого розвитку фінансового сектору та розбудови ринку фінансових послуг досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені і фахівці банківської справи. Результати наукових пошуків відображені як в офіційних документах міжнародних фінансових установ та національних регуляторів,

¹ Тезаврація — накопичення грошей населенням без активного використання, шляхом вилучення їх з обігу (прим. авт.).

² Депривація — процес зменшення можливостей для задоволення нагальних фінансових потреб населення, які вже виникли (прим. авт.).

так і в працях зарубіжних науковців, таких як: Л.Брікс, А.Деміргук-Кунт, К.МакКі, Р.Певереллі, С.Рутледж, Р.Фенікс, П.Хонокан та вітчизняних учених: В.Базилевича, Я.Белінської, М.Диби, А.Крикля, В.Коваленко, В.Корнєєва, І.Лютого, В.Мішенка, С.Міщенко, М.Савлука, Т.Смовженко, В.Унінець-Ходаківської, Н.Шульги та інших.

Для відновлення збалансованого розвитку ринку фінансових послуг, забезпечення доступу до базових фінансових послуг широких прошарків населення необхідні комплексні заходи в умовах загострення фінансової та економічної розбалансованості, що зумовлює актуальність обраної теми та визначає основний напрям дослідження.

Фінансова інклюзивність, що характеризує рівень доступності до базових фінансових послуг більшості населення, є однією з найактуальніших проблем, яка перебуває під постійною увагою міжнародних організацій – Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, МВФ, Базельського комітету з питань банківського нагляду, Ради з фінансової стабільності та інших. Подолання можливих цінових та нецінових бар'єрів на отримання фінансових послуг та забезпечення доступу до фінансів у цілому відповідає Загальним принципам захисту прав споживачів фінансових послуг, схвалених міністрами фінансів та головами центральних банків країн “Великої двадцятки” 14–15 жовтня 2011 року [2].

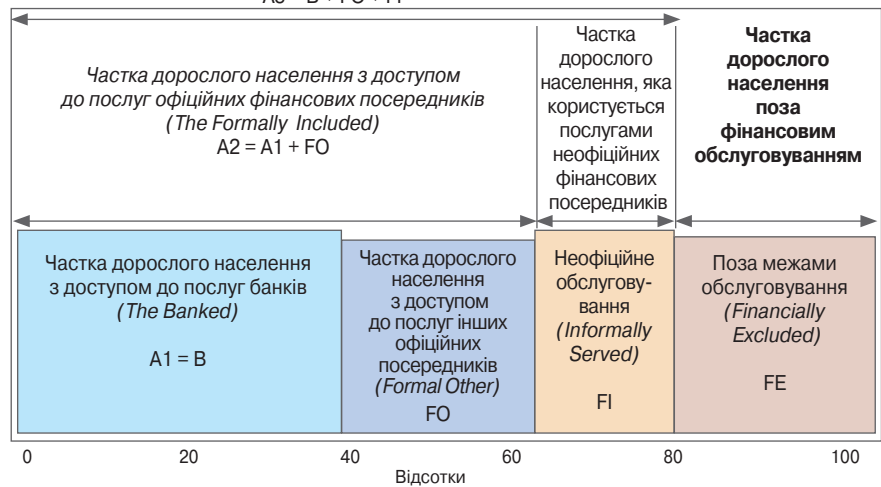
На саміті країн “Великої двадцятки” у Пітсбурзі у 2009 році фінансову інклюзивність було визнано одним із важливих орієнтирів фінансового розвитку країни [9]. На початок 2013 року майже у 50 країнах світу національні регулятори почали використовувати цей індикатор фінансового розвитку разом з іншими, такими як фінансова глибина; стійкість фінансових інститутів та ринків; ефективність фінансових інститутів, ринків та операцій.

Фінансове охоплення (financial inclusion) – це доступ споживачів до базових фінансових послуг, який ґрунтується на відсутності різного роду перешкод (цінових та нецінових) щодо їх отримання.

Протилежним від нього за змістом є так званий показник фінансового витіснення (виключення).

Фінансове виключення (витіснення) (financial exclusion) – це унеможливлення доступу споживачів – громадян

Графік 1. Поділ населення за рівнем охоплення фінансовими послугами
Частка дорослого населення, яке має доступ до фінансових послуг через офіційних і неофіційних посередників (Financially Served)
 $A3 = B + FO + FI$

Джерело: складено автором за даними [8].

певної країни – до базових фінансових послуг, які відповідають їхнім потребам, внаслідок різних перешкод та ускладнень (цінових і нецінових), що стає на заваді нормальному соціальному життю цих громадян у суспільстві, до якого вони належать [14].

Аналіз змін щодо рівня фінансової інклюзивності за розгорнутим переліком кількісних та якісних показників регулярно здійснюється Світовим банком, МВФ, Альянсом за фінансову доступність (*Alliance for Financial Inclusion, AFI*)³. Широкомасштабне дослідження рівня охоплення населення базовими фінансовими послугами було здійснено у 2011 році компанією Геллап Інкорпорейтед (Gallup, Inc.), яка входить до складу Геллап Ворлд Полл (Gallup World Poll) на основі опитування 150 тис. респондентів зі 148 країн світу, що дало змогу сформувати базу даних “Глобальний індекс”, яка є основним джерелом інформації про те, як населення в різних країнах світу заощаджує, позичає, здійснює платежі та управляє ризиками. Отже, як бачимо, аналіз фінансової інклюзивності є важливою складовою дослідження попиту на ринку фінансових послуг.

Фінансова інклюзивність як індикатор фінансового розвитку країни має не лише фінансову, а й соціальну спрямованість. Це набуває особливо-

го значення для країн із низьким рівнем економічного розвитку, де частина населення внаслідок “фінансового виключення” фактично позбавлена можливостей для саморозвитку в умовах високоінтегрованого світу. Інформація про рівень фінансової інклюзивності дає змогу виокремити групи населення, не охоплені фінансовими послугами, за територіальною, віковою ознаками, рівнем освіти та іншим розподілом, що є вкрай важливим для формування та проведення реформ на державному рівні. У сучасних економічних умовах це вельми актуально для України.

Оцінювання рівня фінансової інклюзивності здійснюється шляхом анкетування за встановленим переліком із 18 запитань та з використанням системи індикаторів, основними з яких є такі:

а) за рівнем офіційного фінансового обслуговування дорослого населення:

A1 = B – банківське обслуговування;

A2 = A1 + FO – банківське та інше офіційне фінансове обслуговування;

A3 = B + FO + FI – фінансове обслуговування населення;

б) за рівнем охоплення дорослого населення базовими фінансовими послугами:

A4 – грошові перекази та платежі;

A5 – заощадження;

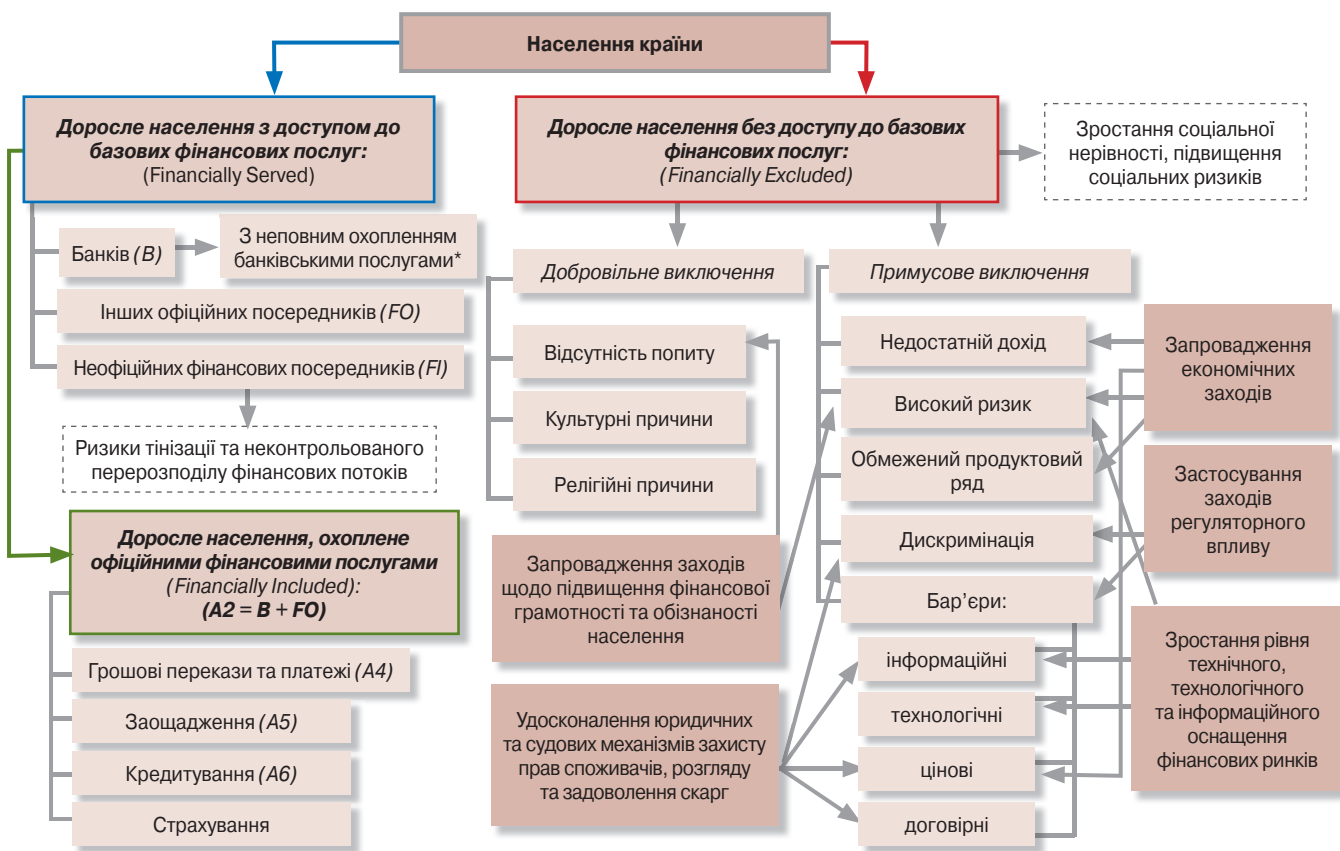
A6 – кредитування;

S1 – рахунки в офіційних фінансових установах;

S2 – рахунки в офіційних фінансових установах найбіднішого за рівнем доходів населення.

³ Це мережа, яка об'єднує фінансових регуляторів понад 60 країн світу і є членом Глобального партнерства за фінансову доступність (Global Partnership for Financial Inclusion, GPFII) – структури, створеної за ініціатииви країн “Великої двадцятки” (G20) для підтримки реформ у сфері фінансової доступності, яку здійснюють країни – члени G20 (Прим. авт.).

Схема. Фактори впливу на доступ населення країни до базових фінансових послуг

Джерело: побудовано автором.

*Особи, які мають офіційні банківські рахунки, але використовують для заощадження грошей виключно інші методи.

Порівнянність цих індикаторів див. на графіку 1.

Слід звернути увагу на те, що індикатори фінансової інклюзивності характеризують охоплення дорослого населення базовими фінансовими послугами, до яких, за підходами Світового банку, віднесено такі: грошові перекази та платежі, послуги із заощадження, послуги з кредитування, страхові послуги.

Обстеження населення за рівнем охоплення фінансовими послугами на основі використання ключових індикаторів фінансової інклюзивності є надзвичайно важливою для України справою, адже певна частина населення фактично не має належного доступу до фінансових послуг унаслідок появи багатьох бар'єрів примусового виключення (див. схему).

Регулювання та контроль за правильністю надання фінансовими установами своїм клієнтам роздрібних фінансових послуг та продажу фінансових продуктів, усунення цінових і нецінових бар'єрів, запровадження заходів регуляторного впливу та посилення захисту прав споживачів

на ринку фінансових послуг є не лише запорукою збалансованого розвитку фінансового ринку, а й запорукою попередження виникнення соціальних конфліктів та соціальної напруги.

Особливу увагу треба приділити вимогам до розкриття інформації для невеликих інвесторів та вимогам до фінансових установ щодо визначення прийнятності рекомендованих ними фінансових продуктів.

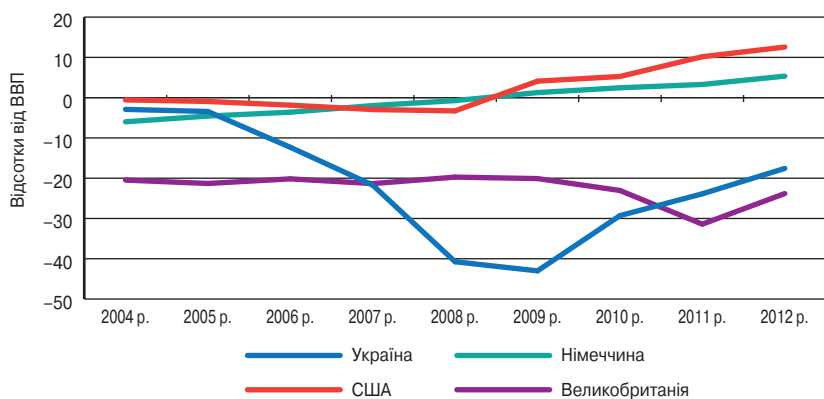
Проблеми фінансової інклюзив-

ності безпосередньо пов'язані з рівнем фінансової грамотності населення, оскільки попит на певний вид послуг зумовлює наявність у споживача необхідних фінансових знань про них [5].

Окремі показники фінансового охоплення населення базовими фінансовими послугами в різних країнах світу в 2012 році наведено в таблиці 1.

Варто звернути увагу на суттєві розбіжності щодо значення цих показників у країнах, різних за рівнем

Графік 2. ГЕП депозитно-кредитних рахунків у 2004–2012 рр. в окремих країнах світу

Джерело: розраховано і складено автором за даними МВФ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas.imf.org>.

Таблиця 1. Показники охоплення населення базовими фінансовими послугами в окремих країнах світу в 2012 році

Країна	Платежі та розрахунки				Заощадження, кредитування та страхування					
	Частка осіб, які мають рахунки в офіційних фінансових установах (у відсотках від загальної кількості), у тому числі		Частка дорослого населення, яке здійснювало мобільні платежі, %	Частка дорослого населення, яке заощаджувало впродовж року, використовуючи:	Частка дорослого населення, яке скористалося новими позиками:	Частка дорослого населення, яке має платіжні картки, %	Частка дорослого населення, яке має іпотечні кредити, %	Охоплення дорослого населення, індивідуальним медичним страхуванням, %		
	доросле населення	жінки до кінця найбільших за рівнем доходів								
	97	93	97	52	13	8	6	39	25	-
Австрія	97	93	97	52	13	8	6	39	25	-
Болгарія	53	29	55	5	0	8	22	10	2	4
Великобританія	97	97	98	44	5	12	14	52	31	-
Іспанія	93	91	92	35	2	11	12	42	32	-
Італія	71	61	64	15	1	5	3	311	10	-
Литва	74	66	76	20	4	6	25	13	6	15
Німеччина	98	97	99	55	4	13	9	36	21	-
Польща	70	60	68	18	1	10	13	18	3	-
Румунія	45	25	41	9	0	8	18	12	4	6
Сербія	62	47	62	3	3	12	29	23	1	4
Словенія	97	92	98	29	6	13	13	39	10	-
США	88	74	84	50	6	20	17	62	31	-
Туреччина	58	46	33	4	1	5	43	45	1	4
Франція	97	96	97	50	8	19	5	38	27	-
Чехія	81	70	81	35	1	9	18	26	8	-
Швеція	99	99	99	64	6	23	12	54	54	-
Україна	41	21	39	5	2	8	37	19	1	2
Казахстан	42	30	44	7	3	13	31	9	5	2
Молдова	18	6	17	4	2	6	42	2	1	2
Росія	48	34	48	11	1	8	23	10	1	7

Джерело: складено автором за даними: Chidzero A., Ellis K., Kumar A. Indicators of Access to Finance Through Household Level Surveys: Comparisons of Data from Six Countries, P. 50 – 52. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldbank.org>.

економічного розвитку. За даними Світового банку, близько половини домогосподарств у світі не мають доступу до банківських рахунків. Частина осіб дорослого віку, які мають банківські рахунки, коливається від 24% у країнах Африки до 91% – у високорозвинутих країнах – членах Організації економічного співробітництва та розвитку.

Розгалуженість банківської філійної мережі становить понад 30 одиниць на 100 000 осіб в економічно розвинутих країнах світу порівняно з 2–3 у найбідніших країнах, таких як Афганістан, Ліберія, Ємен, В'єтнам тощо.

Зазначимо, що інституційні зміни, які відбуваються у банківському секторі України, обмежили спектр основних видів фінансових послуг для широких верств населення, насамперед у сільській місцевості. Так, кількість філій комерційних банків на 1 000 кв. км території країни зменшилася більш як утричі – з 2.59 у 2004 році до 0.72 у 2012-му. Слід наголосити, що за цим показником Україна перебуває на рівні найбідніших країн світу (див. таблицю 2).

Як свідчать наведені дані, в Україні 41% респондентів мають рахунки у фінансових установах. Для жінок цей показник становить 39% і є вкрай низьким, якщо брати до уваги рівень фінансової захищеності жінок в інших країнах Європи, серед яких частка тих, хто має офіційні рахунки, становить від 60 до 90%. А найвищим для жінок цей показник є у Німеччині – 99%. Лише 5% дорослого населення України заощаджувало кошти протягом 2012 року, використовуючи офіційні рахунки. Для порівняння зазначимо, що у таких країнах, як США, Німеччина, Австрія, Франція, Швеція більше половини дорослого населення заощаджують кошти, використовуючи офіційні (як правило, банківські) рахунки. Внаслідок зменшення доходів і високого рівня боргового навантаження лише 8% населення України скористалося новими позиками, водночас 37% наших громадян планують позичати кошти у родини або друзів.

Фінансова криза вкрай негативно позначилася на привабливості іпотечного кредитування, про що свідчить низький рівень охоплення іпотечними послугами нових споживачів – 1%. На жаль, нерозвинутість медичного страхування та брак коштів зумовили низький рівень охоплення населення України послуга-

Таблиця 2. Деякі показники доступу до фінансів у різних країнах світу в 2004–2012 роках

Країна	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Кількість філій комерційних банків на 1 000 км² площі країни									
Україна	2.59	2.68	2.68	2.66	2.56	2.2	1.58	1.08	0.72
Росія	1.98	2.11	2.26	2.51	2.65	2.58	2.61	2.73	2.83
Казахстан	0.16	0.17	0.13	0.14	0.15	0.15	0.15	0.15	0.15
Білорусь	2.46	2.33	2.23	1.95	1.75	1.46	1.27	0.83	0.68
США	8.24	8.49	8.75	9.07	9.29	9.59	9.56	9.58	9.6
Німеччина	43.01	40.9	33.85	33.11	33.13	33.17	31.86	31.58	28.35
Великобританія	58.89	57.99	54.62	55.02	54.76	53.92	52.87	51.86	н/д
Франція	20.07	20.66	43.44	42.76	42.68	40.36	40.22	40.22	38.07
Польща	27.69	27.63	29.01	31.32	34.63	34.95	34.13	34.58	36.1
Швейцарія	88.43	88.4	87.4	87.93	87.18	86.43	86.03	84.53	83.2
Канада	н/д	н/д	0.73	0.74	0.75	0.75	0.75	0.76	0.78
Кількість філій комерційних банків на 100 000 осіб дорослого населення країни									
Україна	3.72	3.87	3.87	3.85	3.73	3.21	2.32	1.6	1.07
США	32.52	33.13	33.76	34.59	35.01	35.8	35.36	35.17	35.26
Німеччина	21.28	20.19	16.6	16.3	16.3	15.84	15.68	15.52	13.9
Великобританія	29.07	28.39	26.52	26.5	26.16	25.56	24.87	24.23	н/д
Франція	21.52	21.97	45.86	44.85	44.51	41.85	41.49	41.25	38.83
Польща	26.55	26.53	27.55	29.63	32.65	32.84	31.99	32.09	33.49
Швейцарія	57.36	56.79	55.62	55.27	53.94	52.67	51.77	50.21	48.84
Канада	н/д	н/д	24.56	24.62	24.54	24.09	23.95	24.05	24.44
Росія	26.74	28.46	30.48	33.89	35.81	34.9	35.27	36.83	38.22
Казахстан	3.72	3.94	3.07	3.29	3.49	3.38	3.28	3.34	3.33
Білорусь	6.04	5.74	5.5	4.81	4.36	3.67	3.20	2.10	1.7
Кількість банкоматів (АТМ) на 1 000 км² площі країни									
Україна	13.99	19.55	25.4	36.13	48.27	49.95	52.07	56.96	62.4
США	41.8	43.22	43.11	45.33	44.4	46.46	н/д	н/д	н/д
Німеччина	н/д	н/д	н/д	217.27	222.97	227.72	236.59	241.67	н/д
Великобританія	н/д	240.92	249.94	262.37	264.19	257.07	260.97	266.06	н/д
Франція	79.82	87.33	87.31	95.26	97.37	100.29	102.7	106.22	106.88
Польща	26.47	28.65	32.66	37.94	45.62	51.66	54.12	57.53	61.36
Швейцарія	134.7	138.8	143.4	148.25	152.13	155.7	159.5	166.48	168.98
Канада	5.33	5.79	6.11	6.35	6.62	6.66	6.81	6.55	6.5
Росія	1.2	1.7	2.41	3.35	4.85	5.65	9.56	11.25	13.49
Казахстан	0.42	0.63	0.84	1.62	2.31	2.58	2.82	3	3.2
Білорусь	4.37	6.19	7.6	10.28	12.08	13.32	15.1	16.35	18.25
Кількість банкоматів (АТМ) на 100 000 осіб дорослого населення країни									
Україна	20.12	28.17	36.72	52.38	70.24	72.96	76.37	83.95	92.39
США	164.88	168.58	166.27	172.93	167.33	173.43	н/д	н/д	н/д
Німеччина	н/д	н/д	н/д	106.96	109.73	112.13	116.48	118.77	н/д
Великобританія	н/д	117.94	121.35	126.36	126.22	121.86	122.78	124.28	н/д
Франція	85.6	92.89	92.17	99.91	101.53	104.01	105.93	108.93	109
Польща	25.38	27.51	31.02	35.89	43.01	48.54	50.73	53.38	56.92
Швейцарія	87.38	89.17	91.25	93.2	94.14	94.89	95.98	98.9	99.19
Канада	184.64	197.84	206.33	211.57	217.08	215.38	217.27	206.51	204.77
Росія	16.26	22.88	32.55	45.23	65.55	76.5	129.29	151.84	182
Казахстан	9.95	14.75	19.49	37.06	52.36	57.04	61.7	65.14	69.49
Білорусь	10.76	15.23	18.71	25.31	30.04	33.41	37.97	41.24	46.01

Джерело: складено автором за даними МВФ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas.imf.org>.

ми з медичного страхування, який становить лише 2%.

Стрімке зростання кількості банкоматів, активний розвиток банківських послуг на основі використання платіжних карток свідчать про формування сучасної платіжної інфраструктури в багатьох країнах світу (див. та-

блицю 2). Водночас привертає увагу суттєвий розрив між часткою респондентів, які мають доступ до банківського рахунку, та респондентами, які використовують офіційні рахунки для здійснення заощаджень, це відповідно 41% та 5% (див. таблицю 1).

Отже, використання карток галь-

мується через недовіру до банківських установ і низькі норми накопичення та заощадження. Це свідчить про поступове відсторонення банківських установ від акумулювання заощаджень населення, що суттєво знижує ефективність банківського передавального механізму.

Зростає розбалансованість на ринку депозитно-кредитних послуг в Україні: обсяги наданих банківських позик суттєво перевищували обсяги коштів на депозитних рахунках порівняно з ВВП. Максимальне перевищення спостерігалось під час кризи 2008–2009 рр. – воно сягнуло рівня 40% від ВВП (див. графік 2).

Навпаки – позитивний ГЕП за обсягами коштів на депозитних рахунках порівняно з обсягами наданих кредитів свідчить про ефективність акумулювання коштів банківською системою, а також про певний рівень довіри до неї та інвестиційні можливості фінансового сектору в цілому. Так, позитивний ГЕП депозитно-кредитних рахунків, обчислений у процентах до ВВП країни, спостерігався у 2012 році на рівні 12.57% у США, 5.34% – Німеччині, 2.25% – Канаді. Для порівняння зазначимо, що в Україні цей показник 2004–2012 років мав від’ємне значення (див. таблицю 3).

На думку експертів Світового банку, до основних факторів, які впливають на рівень охоплення населення фінансовими послугами, слід віднести такі: вартість; відсутність довіри; віддаленість фінансових установ; вимоги щодо надання документів. За результатами експертного опитування, у 2008 році в Україні під час масового вилучення депозитних вкладів 55% респондентів, які не мали банківського рахунку, визнали відсутність довіри основним стримуючим фактором [1].

У сучасних умовах першочерговою проблемою для України є реалізація *екстенсивного підходу* щодо забезпечення доступу до фінансових послуг, який спрямований на зростання рівня охоплення базовими фінансовими послугами широких верств населення. Відповідно реалізація *інтенсивного підходу* дасть змогу розширити перелік та поліпшити якість надання фінансових послуг тим споживачам, які вже мають до них відповідний доступ.

Зауважимо, що близький за спрямованістю до показника фінансової інклюзивності (фінансового охо-

Таблиця 3. Сальдо акумулювання коштів банківською системою (ГЕП депозитно-кредитних рахунків, у відсотках до ВВП країни)

Країна	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Україна	-2.91	-3.43	-12.32	-21.72	-40.75	-43.01	-29.29	-23.87	-17.57
США	-0.55	-0.94	-1.86	-2.95	-3.29	4.1	5.26	10.17	12.57
Німеччина	-6	-4.57	-3.61	-1.97	-0.73	1.26	2.45	3.28	5.34
Канада	10.01	11.7	13.46	14.81	18.93	18.8	19.73	3.61	2.25
Великобританія	-20.47	-21.31	-20.17	-21.34	-19.73	-20.09	-23.05	-31.41	-23.81
Франція	-8.23	-8.8	-7.3	-10.17	-13.06	-9.02	-9.56	-7.81	-5.56
Польща	5.16	4.86	2.47	-3.02	-9.84	-7.23	-7.51	-8.27	-6.97
Швейцарія	-23.91	-13.21	-13.63	-14.45	-20.26	-21.67	-18.95	-20.11	-16.48
Росія	-7.7	-7.38	-9.38	-12.63	-15.58	-9.71	-5.76	-5.48	-7.37
Казахстан	-7.72	-15.78	-19.93	-31.35	-22.77	-16.46	-12.88	-11.8	-12.85
Білорусь	-3.43	-3.18	-7.96	-10.69	-15.91	-24.05	-29.29	-20.55	-25.65

Джерело: розраховано автором за даними МВФ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas.imf.org>.

Таблиця 4. Оцінка доступу до фінансів в Україні за критеріями Всесвітнього економічного форуму у 2012 році

Критерій	Запитання (індикаторний показник) для експертної оцінки	Місце України за критерієм серед 62 країн	Країна – лідер у номінації
1. Технологічний рівень фінансового ринку	Як ви оцінюєте технологічний рівень фінансових ринків у вашій країні?	56	Великобританія
2. Наявність венчурного капіталу	Чи легко у вашій країні підприємцям знайти венчурний капітал для інноваційних, але ризикованих проєктів?	54	Гонконг
3. Доступність до кредитів	Протягом минулого року спостерігалось полегшення чи ускладнення в отриманні кредиту для компаній у вашій країні?	59	Гонконг
4. Фінансування з внутрішнього ринку акціонерного капіталу	Чи легко залучити гроші на фондовому ринку у вашій країні, здійснюючи випуск акцій?	61	Гонконг
5. Доступність позик	Чи легко отримати банківську позику у вашій країні без застави, маючи лише ґрунтовний бізнес-план?	51	Бахрейн
6. Прямі зарубіжні інвестиції до ВВП	Обсяги реінвестованого акціонерного капіталу до ВВП	15	Гонконг
7. Насиченість ринку банківських рахунків	Відсоткова частка дорослого населення, що має рахунки у фінансових інститутах	43	Данія
8. Філії комерційних банків	Кількість банківських філій у розрахунку на 100 тис. осіб дорослого віку	51	Португалія
9. Загальна кількість банкоматів	Загальна кількість банкоматів у розрахунку на 100 000 осіб дорослого віку	21	Республіка Корея
10. Насиченість платіжними картками	Відсоткова частка респондентів, які мають платіжні картки	35	Нідерланди
11. Кредитні рахунки мікрофінансових інститутів	Загальна кількість активних позичальників мікрофінансових інститутів на 1 000 осіб дорослого віку	немає даних	Перу
12. Позики фінансових інститутів	Відсоткова частка респондентів, які в минулому році отримали позики фінансових інститутів	39	Фінляндія

Джерело: складено автором за останніми даними The Financial Development Report, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

плення) є показник доступу до фінансів (*Financial access*), розрахунок якого здійснюється щорічно під час проведення Всесвітнього економічного форуму в Давосі при визначенні індексу фінансового розвитку (*The Financial Development Index*). Оцінювання здійснюється за 12 критеріями (див. таблицю 4).

Як бачимо за даними таблиці 4, рівень доступу України до фінансів украї обмежений.

На жаль, рейтинг нашої країни за цим показником в оцінках Да-

воського форуму суттєво погіршився, а в ренкінгу впродовж 2009–2012 рр. Україна опустилася з 45 на 56 позицію серед 62 країн світу (див. таблицю 5).

За ініціативою Національного банку України розпочато активну роботу щодо підвищення рівня фінансової грамотності й обізнаності населення. Це сприятиме формуванню в соціумі певного попиту на фінансові послуги. Також запроваджено комплекс заходів щодо посилення регуляторного впливу за пору-

шення прав споживачів на ринку фінансових послуг [4]. Водночас, враховуючи результати зарубіжної регуляторної практики, вважаємо, що питання щодо організації системного обстеження ринку для визначення збалансованості попиту і пропозиції на фінансові послуги та їх доступності для широких верств населення заслуговує на увагу.

Таким чином, для реалізації *екстенсивного* підходу щодо забезпечення доступу широких верств населення до фінансових послуг та з метою підвищення ефективності акумулювання коштів банківською системою і поступового гальмування процесів тезаврації й фінансової депривації доцільно запровадити такий комплекс заходів:

- розробити відповідний перелік питань для анкетування та моніторингу індикаторів фінансової інклюзивності з метою оцінювання територіального і технологічного доступу населення України до базових фінансових послуг;

- виокремити адміністративно-територіальні одиниці з найбільшою та найменшою щільністю точок доступу населення до фінансових послуг;

- проаналізувати питання існування цінових та нецінових бар'єрів на фінансові послуги та визначити граничну вартість фінансових послуг і середній розмір платежу за фінансові послуги, які надаються через банківських і платіжних агентів;

- оптимізувати інфраструктуру ринку фінансових послуг, у тому числі структуру пунктів обслуговування споживачів фінансових послуг та електронних пунктів самообслуговування (платіжних терміналів);

- розробити рекомендації щодо оптимізації суб'єктного складу постачальників фінансових послуг на різних сегментах фінансового ринку, які потребують прискіпливої уваги щодо технологічної, операційної та комунікаційної інтеграції, виключаючи можливість регуляторного арбітражу;
- запроваджувати принципи відповідального фінансування [3] та правила ризик-орієнтованого нагляду за постачальниками фінансових послуг незалежно від сектору ринку та правової форми постачальника;

- посилити контроль за посередниками, які використовують механізми дистанційного надання фінансових послуг (мобільний та інтернет-банкінг), особливо за умов створення ме-

Таблиця 5. Ренкінг країн світу за рівнем доступу до фінансів за оцінками Всесвітнього економічного форуму в м. Давос у 2009–2012 рр.

Країна	Місце у рейтингу			
	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Австралія	1	1	2	6
Австрія	2	8	8	23
Бельгія	4	3	3	3
Великобританія	16	10	9	12
Гонконг	13	2	1	4
Іспанія	18	12	14	20
Італія	21	22	20	33
Казахстан	46	53	55	47
Канада	3	6	5	2
Китай	30	26	22	41
Нідерланди	14	19	18	13
Німеччина	41	29	26	16
Польща	34	38	34	34
Словаччина	33	33	37	29
Росія	49	54	53	50
Сінгапур	9	13	10	14
США	12	5	4	5
Угорщина	42	37	41	38
Україна	45	48	49	56
Фінляндія	28	51	46	8
Франція	19	14	15	11
Чехія	27	30	35	31
Швейцарія	8	24	25	24
Швеція	26	7	12	1

Джерело: складено автором за даними The Financial Development Report: 2009, 2010, 2011, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

режевих структур із надання фінансових послуг (мережевий маркетинг).

Література

1. База даних “Глобальный индекс”: Охват финансовыми услугами в Европе и Центральной Азии. Декабрь 2012 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/globalindex>.

2. Захист прав споживачів фінансових послуг: поінформовані та захищені споживачі – запорука підвищення довіри до фінансового сектору. Розділ “Загальні принципи “Великої двадцятки” щодо захисту прав споживачів фінансових послуг”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/legal_publication_jan2013_ua.pdf.

3. Науменкова С. В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 20–33. – (Ukrainian source).

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р “Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867->

2012-%D1%80. – (Ukrainian source).

5. Фінансова грамотність: навч. посібник/авт. кол.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С.Сможенко. – Вид. 2, випр. і допов. – К., 2012. – 311 с. – (Ukrainian source).

6. Beck T., Demirguc-Kunt A., Honohan P. Access to Financial Services: Measurement, Impact, and Policies: The World Bank Research Observer (2009), vol. 24, no. 1, February 2009. – Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2009/02/17618171/access-financial-services-measurement-impact-policies>

7. Brix L., McKee K. Consumer protection regulation in low-access environments: opportunities to promote responsible finance. Focus Note 60. – Washington, D.C.: CGAP. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cgap.org>.

8. Chidzero A., Ellis K., Kumar A. Indicators of access to finance through household level surveys: comparisons of data from six countries. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldbank.org>.

9. Cull R., Ehrbeck T., Holle N. Financial Inclusion and Development: Recent Impact Evidence. – 2014. Focus Note 92, Washington. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cgap.org/sites/default/files/FocusNote-Financial-Inclusion-and-Development-April-2014.pdf>.

10. Financial Access 2012: Getting to a More Comprehensive Picture. Reports by CGAAP and Its Partners. – № 6, June 2013. – 101 p.

11. Finance for All? Policies and Pitfalls in Expanding Access. A World Bank Policy Research Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTFINFORALL/Resources/4099583-1194373512632/FFA_book.pdf/siteresources.worldbank.org.

12. Financial inclusion measurement for regulators: Survey design and implementation. AFI Policy paper. February, 2010. – 24 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.afi-global.org/sites/default/files/afi_policypaper_data-measurement_en.pdf.

13. Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis. – June, 2009. – 20 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf>.

14. Good practices for financial inclusion. A European overview. – European Fund for the integration of third-country nationals. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cespi.it/INCLUSIONE%20finanziaria/Buone%20pratiche%20EN_def.pdf.

15. Susan L. Rutledge. Consumer Protection and Financial Literacy. Lessons from Nine Country Studies, June 2010. – 46 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org>.

16. The AFI Approach: How We're Bringing Policies to Life. – Alliance for Financial Inclusion. – March 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.afi-global.org/sites/default/files/publications/afikeymessages_website_1.pdf.

17. The Financial Development Report, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopmentReport_2009.pdf.

18. The Financial Development Report, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopmentReport_2010.pdf.

19. The Financial Development Report, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopmentReport_2011.pdf.

20. The Financial Development Report, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopmentReport_2012.pdf.